

Hanna Dymel-Trzebiatowska

orcid.org/0000-0002-7753-5463

e-mail: hanna.dymel-trzebiatowska@ug.edu.pl

Uniwersytet Gdański

Zielony aktywizm. Wizerunek Greta Thunberg w książkach obrazkowych na szwedzkim rynku wydawniczym

Green Activism. The Image of Greta Thunberg in Picture Books in the Swedish Book Market

KEYWORDS

climate activism,
Greta Thunberg,
picture book,
ecocriticism, Sweden

ABSTRACT

In the article, I focus on the image of the Swedish climate activist, Greta Thunberg, in two picture books from the Swedish book market in 2020: the informative one: *Småmänniskor, storadrömmar: Greta Thunberg (Greta Thunberg. Little People, Big Dreams)* by Maria Isabel Sánchez Vegara and Anke Weckmann; and the fictional book: *Greta och jättarna. Inspirerad av Greta Thunbergs kamp för klimatet (Greta and the Giants: Inspired by Greta Thunberg's Stand to Save the World)* by Zoë Tucker and Zoe Persico. My analysis aims to discuss and compare these books from the perspective of the third wave of ecocriticism that urges for taking up remedial actions. I attempt to evaluate the means of artistic expression that have been employed to implement these actions in both the iconotexts. I also confront the third wave agenda with ideas about contemporary literature for children, which, since the twentieth century, has been renouncing offensive didactic activities in favour of aesthetics and entertainment. The conclusion is that the picture books represent a similar degree of light didacticism, and their hybridity blurs clear-cut genre boundaries between fiction and reality.

SŁOWA KLUCZE ABSTRAKT

aktywizm
klimatyczny,
Greta Thunberg,
książka obrazkowa,
ekokrytyka, Szwecja

W artykule skupiam się na obrazie szwedzkiej aktywistki klimatycznej, Greta Thunberg, w dwóch książkach obrazkowych obecnych na szwedzkim rynku wydawniczym: informacyjnej *Små människor, stora drömmar: Greta Thunberg* (Mali ludzie, wielkie marzenia. Greta Thunberg) Marii Isabel Sánchez Vegary i Anke Weckmann z 2020 r. oraz fikcyjnej *Greta och jättarna. Inspirerad av Greta Thunbergs kamp för klimatet* (Greta i olbrzymy. Zainspirowane walką Greta Thunberg o klimat) Zoë Tucker i Zoe Persico z 2020 r. Celem analizy jest omówienie i porównanie tych książek z perspektywy hasła trzeciej fali ekokrytyki, nawołującego do działań zaradczych. W badaniu staram się ocenić środki artystycznego wyrazu, które zostały wykorzystane, aby implementować te działania w ikonotekstach obu utworów. Postulat trzeciej fali ekokrytyki konfrontuję z wyobrazeniami o współczesnej literaturze dla dzieci, która od XX wieku odżegnuje się od działań ofensywnie dydaktycznych na rzecz estetyki i rozrywki. W badaniu została wykorzystana metodologia z zakresu narratologii oraz badań książki obrazkowej. Wnioski wskazują, że obie książki reprezentują podobny stopień lekkiego dydaktyzmu, a ich hybrydalność zaciera granice genologiczne między fikcją a rzeczywistością.

Kryzys klimatyczny a literatura dla dzieci w Szwecji

Literatura postrzegana jako soczewka ogniskująca problemy świata wyraźnie ilustruje eskalację kryzysu klimatycznego. Daje temu wyraz publikacja Rady Nordyckiej *På tvärs af Norden*¹ (Goga i Eskebæk, 2021), której drugi z trzech tomów poświęcony jest ekokrytycznym nurtom w skandynawskich książkach pisanych z myślą o młodych czytelnikach. Ten kluczowy dla przyszłości planety problem wybrzmiewa też, gdy prześledzimy ostatnie raporty SBI – Svenska barnboksintitutet (Szwedzkiego Instytutu Książki Dziecięcej) – dotyczące rynku literatury dla dzieci i młodzieży. W publikacji zatytułowanej *Bokprovning 2019* (Badania rynku książki 2019), omawiającej poprzedni rok 2018, zagadnienia te widnieją we wspólnej kategorii „Activism” (Aktywizm). Kolejny raport *Bokprovning 2020* wyodrębnia już osobną sekcję tematyczną „Miljöfrågan i barn- och ungdomslitteraturen 2019” (Zagadnienia związane ze środowiskiem w literaturze dla dzieci i młodzieży w 2019), wskazując na fakt, że waga problemu oraz jego literacka reprezentacja zasługują na odrębne omówienie:

¹ Literalny przekład tytułu tej antologii to „W poprzek Północy”. Publikacja jest jednym z elementów projektu pod egidą Rady Nordyckiej, zaplanowanego na trzy lata (2019–2021) i obejmującego również coroczne seminaria poświęcone najnowszym trendom w literaturze dla dzieci i młodzieży. Jego celem była konsolidacja badań i stworzenie przestrzeni do dyskusji i wymiany opinii w całej Skandynawii.

Już od lat 60. XX wieku problemy środowiska były częścią literatury dla dzieci i młodzieży, a dziś są one bardziej aktualne niż kiedykolwiek wcześniej. W ubiegłorocznym raporcie określono tę tematykę jako bardzo istotną i to samo można powiedzieć o książkach wydanych w 2019 r. Zmiany klimatyczne, ochrona środowiska, zwierzęta zagrożone wyginięciem oraz ekstremalne zjawiska pogodowe są centralnymi tematami i powracają we wszystkich formach literatury: od książek obrazkowych i powieści dla nastolatków po zbiory wierszy i literaturę faktu (SBI, 2020, s. 9).

Nie dziwi, że wiele pozycji z tej kategorii zostało zainspirowanych postacią i aktywizmem ekologicznym Greta Thunberg. Zainteresowanie Gretą rozpoczął w sierpniu 2018 tzw. klimatyczny strajk szkolny², a reakcja w świecie książki nastąpiła już po kilku miesiącach. Jak donosi SBI w sprawozdaniu z roku 2019, publikacje na temat dziewczynki przybrały różne formy: przemówienie Thunberg na forum ONZ weszło w skład wieloautorskiego zbioru esejów zatytułowanego *Vad håller ni på med? En antologi om klimatet* (Co robicie? Antologia o klimacie) (Östnäs i in., 2019), sama nastolatka została zaprezentowana w książkach faktograficznych *Sveriges historia. Från stenytta till smartphone* (Historia Szwecji. Od drewnianej siekiery po smartphone'a) Björna Höglunda (2019) oraz *Fakta om Greta Thunberg* (Fakty o Grecie Thunberg) Tomasa Dörmstedta (2020), a Valentina Camerini (2019) napisała jej biografię *Gretas historia. Ingen är för liten för att göra något stort* (Historia Greta. Nikt nie jest za mały, aby zrobić coś dużego). W ofercie wciąż brakowało propozycji dla najmłodszych czytelników.

Kolejny raport SBI, *Bokprovning 2021*, omawiający książki wydane w Szwecji w roku 2020, prezentuje ekokrytyczne zagadnienia również w odrębnym podrozdziale, tym razem nieco inaczej zatytułowanym „Miljöfrågor och miljöförstöring” (Kwestie środowiska i jego zanieczyszczenia) i już na wstępie dowiadujemy się, że problematyka ta nadal jest równie popularna jak w 2019 r. Wymieniane są tu przykłady z literatury faktu i literatury pięknej, zarówno uczące zrównoważonego stylu życia, jak i prezentujące wizje katastroficzno-dystopijne. W raporcie czytamy ponadto, że szwedzki rynek książki wzbogacił się o nowe tytuły na temat Thunberg, tym razem obrazkowe i skierowane do najmłodszej grupy wiekowej: informacyjną – *Greta Thunberg* z serii „Små människor, stora drömmar” (Mali ludzie, wielkie marzenia) Marii Isabel Sánchez Vegary i Anke Weckmann (2020) oraz fikcyjną – *Greta och jättarna. Inspirerad av Greta Thunbergs kamp för klimatet* (Greta i olbrzymy. Zainspirowane walką Greta Thunberg o klimat) Zoë Tucker i Zoe Persico (2020). Co ciekawe, obie pozycje są przekładami, odpowiednio z hiszpańskiego i angielskiego. Zważywszy na bogatą ofertę literatury ikonotekstowej, którą oferują twórcy skandynawscy, fakt, że

² Jest to dosłowny przekład szwedzkiej nazwy *Skolstrejk för klimatet*. W języku polskim akcja została nazwana Młodzieżowym Strajkiem Klimatycznym.

nie stworzyli książki obrazkowej o bohaterce, która rozślawiła imię Szwecji na całym świecie, może nieco dziwić. Trudno jednak udzielić odpowiedzi na pytanie, dlaczego tak się stało. Rynek książki dziecięcej w Szwecji w tym samym roku 2020 zaoferował dzieciom w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym dwa przekłady książek obrazkowych o Grecie Thunberg i najprawdopodobniej kolejny tytuł reprezentujący ten gatunek uznano za zbyteczny.

Cel oraz ramy koncepcyjne

Celem analizy jest omówienie i porównanie książek obrazkowych – *Greta Thunberg* oraz *Greta och jättarna* – z perspektywy hasła trzeciej fali ekokrytyki, czyli proekologicznych działań zaradczych, wraz z próbą oceny środków artystycznych, które zostały wykorzystane, aby owo hasło implementować w przestrzeni literatury dla najmłodszych dzieci. Jest to interesujące z perspektywy wyobrażeń o współczesnej literaturze dziecięcej, która odżegnuje się od działań zbyt ofensywnie pedagogicznych czy dydaktycznych na rzecz estetyki i rozrywki. Postaram się ocenić starania autorów słów i obrazów w kwestii wypracowania balansu pomiędzy tymi dwoma celami, biorąc pod uwagę to, że jedna reprezentuje literaturę faktu, druga fikcję.

Przejmując od feminizmu model fal, możemy założyć, że pierwszą falę ekokrytyki charakteryzuje skupienie na naturze, w drugiej następuje przekierowanie uwagi na środowisko, a trzecia, w duchu antropocenu, postrzega „ekokrytykę jako prąd komentujący nie tylko aktualną sytuację, w jakiej znalazł się człowiek i do której doprowadził całe środowisko, ale też jako na narzędzie, pozwalające postulować zasadniczą zmianę: przywrócenie zachwianej jedności” (Tabaszewska, 2018, s. 10). Choć trudno w środowisku badaczy o konsensus odnośnie do tego, czy należy trwać przy akademickim dyskursie opisu, czy wykorzystywać literaturę do propagowania aktywistycznego postulatu zmian, to analizując dane z raportów SBI, wyraźnie widzimy, że autorzy książek dla dzieci i młodzieży reprezentują głównie drugie z tych stanowisk i uczą proekologicznych form zachowania. Interesujące jest, szczególnie gdy przyglądamy się literaturze pięknej, jak owa edukacja w duchu trzeciej fali jest realizowana, aby nie przekroczyć delikatnej granicy dzielącej ją od indoktrynowania, przy jednoczesnym unikaniu straszenia dzieci nieuniknionym kresem życia na Ziemi, które coraz częściej prowadzi do lęku klimatycznego³.

³ Dowodzą tego wyniki szeroko zakrojonego badania (Hickman i in., 2021), przeprowadzonego przez zespół specjalistów wśród 10 tysięcy młodych osób (16–25 lat) na całym świecie. Opublikowano je w roku 2021 w *The Lancet Planetary Health* i wynika z nich, że 59% młodych ludzi bardzo poważnie martwi się klimatem, a 84% w sposób umiarkowany. Z kolei 50% respondentów twierdzi, że zostali zdradzeni przez rządy ich krajów, a 39% z powodu klimatycznego zagrożenia nie planuje potomstwa. Dotąd nie opublikowano badania o podobnym zakresie, które dotyczy młodszych dzieci.

O dylematach literatury dziecięcej poprzez wyznaczenie jej celów pisał w roku 2000 Torben Weinreich⁴ w monografii *Children's Literature: Art or Pedagogy?*, konstatując, że każda książka dla młodego czytelnika jest inherentnie pedagogiczna, czyli w mniejszym lub większym stopniu wychowawcza. Dydaktyczna zaś staje się, gdy jej główną strategią jest pedagogika, ale i to nie klasyfikuje jej jako złej literatury. Badacz podkreśla, że dopiero zbyt „ciężka”, autorytarna pedagogika odstrasza czytelników i ocenia ją po prostu jako złą literaturę. Co więcej, Weinreich jest niechętny rozróżnieniu pedagogiki od sztuki i uważa, że często formy ekspresji pedagogicznej i artystycznej są ze sobą ściśle zespolone (2000, s. 109–110). Należy podkreślić, że w swych analizach duński badacz nie brał pod uwagę książki obrazkowej jako medium, które w kreowaniu fabuły w zasadniczym stopniu wykorzystuje ilustracje i tym samym jeszcze mocniej łączy przestrzenie pedagogiki i estetyki. Uwzględniając te spostrzeżenia, zastanowię się nad formą ekologicznej pedagogiki w ikonotekście obu analizowanych utworów. Ponadto w analizach wykorzystam pojęcia z zakresu narratologii oraz badań książki obrazkowej.

Aktywizm w książce informacyjnej

Greta Thunberg Marii Isabel Sánchez Vegary (tekst) i Anke Weckmann (ilustracje) jest częścią serii „Små människor, stora drömmar” (Mali ludzie, wielkie marzenia)⁵, której programowym założeniem jest zaprezentowanie najmłodszym czytelnikom, w dwóch przedziałach wiekowych 0–3 i 3–6, inspirujących życiorysów znanych ludzi. *Greta Thunberg* plasuje się w drugim tych przedziałów, a w Szwecji napotyka marketingowe opisy, w których sugerowany wiek czytelników podwyższony jest do 9 lat. Książka ta została przełożona na język szwedzki przez Elsie Formgren i Stena Sundströma i wydana w Szwecji w tym samym 2020 roku, co w rodzimej Hiszpanii. Reprezentuje odmianę literatury nazywaną biograficzną książką obrazkową, *biographical picturebook* (Lierop-Debrauwer, 2018, s. 83), której popularność wzrasta od lat 90. XX wieku.

W jej tekście wybrzmiewa głos narratora hetero-intradiegetycznego, czyli niebędącego bohaterem świata przedstawionego oraz snującego osadzoną w chronologicznym porządku opowieść o życiu tytułowej bohaterki. Na pierwszej rozkładówce

⁴ W Polsce podobne badania prowadził wcześniej Eugeniusz Czaplejewicz (1990).

⁵ Seria wydawana przez Smart Books nosi w języku angielskim tę samą nazwę co w szwedzkim, „Small People, Big Dreams”. W Polsce została nazwana „Mali Wielcy”. Autorką kilkunastu już tytułów jest pochodząca z Barcelony Maria Isabel Sánchez Vegara, a ilustracje do nich tworzyli i tworzą różni artyści. Pierwsze tomy ukazały się w Hiszpanii w roku 2014, ale dopiero w kolejnych latach międzynarodową sławę przyniosły serii jej angielskie przekłady. Dotąd książka o Grecie nie ukazała się w Polsce.

dowiadujemy się, że dziewczynka we wczesnym dzieciństwie nauczyła się od rodziców, że należy wyłączać lampy i nie wyrzucać żywności. Informacji tej towarzyszy spadowa ilustracja ogrodowej sceny, w której dwie postaci dorosłych oraz dziewczynka sadzą w towarzystwie psa kwiaty. Wizualny narrator, ukazując na obrazku protagonistkę, współbrzmi z trzecioosobowym narratorem werbalnym, co uznawane jest za łatwiej percywowane przez młodego odbiorcę (Nikolajeva i Scott, 2006, s. 125). Postaci na obrazku, oddane w konwencji sztuki naiwnej w fowistycznej palecie barw, zdają się statyczne, jak gdyby zastygły w bezruchu. Ich twarze są niczym odlane z tej samej formy – okrągły kształt, mocno zarysowane wyraziste ciemne oczy, linia nosa stanowiąca przedłużenie jednej z brwi. Wyróżniają je jedynie pewne dystynktywne cechy: Greta ma brązowe warkocze, mama ma jasne włosy, a tato ma małą bródkę – atrybuty, które w pewnym uproszczeniu charakteryzują autentyczne pierwowzory tych postaci.

Kolejna, ważna dla rozwoju fabuły informacja dotyczy pewnego przełomowego dnia w szkole, kiedy bohaterka obejrzała film o zmianach klimatycznych. Ilustracja na tej rozkładówce po raz pierwszy wykorzystuje binarny podział informacji: na lewej stronie widzimy grupę opuszczających klasę dzieci, które – jak czytamy – od razu „zapomniały o problemie”⁶ (Sánchez Vegara, 2020), na stronie prawej widnieje zmarzwiona Greta, siedząca samotnie przy jednej ze szkolnych ławek. Choć obserwator widzi, że jest to ta sama przestrzeń (łokiec jednego z uczniów i torba innego przekraczając podział stron), to jednak rozdzielenie treści wizualnych daje w symboliczny sposób wyraz dystansowi, który narasta pomiędzy otoczeniem a dziewczynką.

Jak wynika z dalszej lektury, Greta zamartwia się zmianami klimatycznymi i niemal przestaje mówić, a lekarze diagnozują u niej mutyzm wybiórczy oraz zespół Aspergera. I tym razem na rozkładówce dostrzegamy pozornie tę samą przestrzeń, w której mieszczą się dwa mentalne światy: na prawej stronie widzimy zatroskanych rodziców oraz panią doktor, na lewej – samotną Gretę, siedzącą na fotelu i odwróconą do pozostałych plecami. Kolejne otwarcie to moment przełomowy tej historii, gdy dowiadujemy się z tekstu, że problemy te jedynie ułatwiły dziewczynce skupienie na tym, co jest obecnie najważniejsze, czyli na zatrzymaniu procesu ocieplenia Ziemi. Ilustracja, która towarzyszy tej wiadomości, odbiega od realistycznej konwencji poprzednich i przedstawia lecącą ponad emitującymi dym kominami bohaterkę – w pozie Supermana i z literą G na koszulce.

Od tego momentu przytaczane w narracji werbalno-wizualnej wydarzenia ściśle związane będą ze strajkiem, którym Greta pragnie wyrzucić presję na decyzje polityków. Dołączają do niej inne dzieci, a charakterystyczne dla ikonicznej eskalacji tego wydarzenia są towarzyszące im tablice z hasłami – najpierw widzimy na nich napisy

⁶ Wszystkie cytaty w artykule, z języka szwedzkiego i angielskiego, podaję w przekładzie własnym. W odsyłaczu brak odniesienia do stron, ponieważ książka nie jest paginowana.

w języku szwedzkim i angielskim, potem w wielu innych. Rozkładówka wieńcząca ten fragment fabuły ponownie ma rys fantastyczny: przedstawia twarz Greta i jej okalane zielonymi listkami, rozwiane na wietrze włosy, w które wkomponowane są kolejne tablice z kolejnymi ekologicznymi hasłami strajku.

Przedostatnia rozkładówka informuje o podróży Greta do USA, gdzie zwróciła się do przywódców światowych, aby nie ignorowali problemów związanych z klimatem i podejmowali stosowne decyzje, zanim będzie za późno. Ilustracja ponownie została tu podzielona na stronę lewą, z Gretą stojącą przed mównicą z kartką w dłoni, i prawą – z siedzącymi w rzędach dorosłymi. Są skierowani twarzą do czytelnika, co sugeruje, że tak właśnie widzi ich Greta. Narrator wizualny nie tylko wiele dopowiada, ale też zmienia na tej stronie punkt widzenia i fokalizując bohaterkę, wysyła wyraźny sygnał, że stanęła twarzą w twarz ze światem dorosłych, którzy dość sceptycznie podeszli do jej słów – twarze słuchaczy nie są uśmiechnięte i swą statyczną obojętnością dają raczej wyraz dystansowi.

Ostatnia rozkładówka ma optymistyczny wydźwięk zarówno w słowach, jak i w obrazie: „Zaczęło się od samotnej dziewczynki, która ręcznie wypisała plakat, a protest rozprzestrzenił się po całej planecie. Światowe ocieplenie jest największym wyzwaniem, przed którym stanęła ludzkość, ale teraz Greta nie jest sama w swej walce...” (Sánchez Vegara, 2020). Tekst ten umieszczony jest na tle spadowej, typowej dla kompozycji tej książki ilustracji pokrywającej całą rozkładówkę. Widzimy na niej Gretę, za którą podążają jedno za drugim – zróżnicowane pod względem wieku, płci i koloru skóry – dzieci. Mają ze sobą „ekologiczne atrybuty”: pierwszy chłopiec niesie doniczkę z zieloną rośliną, dziewczynka, która idzie za nim, prowadzi rower, a ostatnie najmłodsze dziecko je marchewkę. Kroczą niczym w karnawałowym pochodzie (skaczący pies Greta ma typowe dla przebrań w karnawale okulary) i wszyscy (nie wyłączając czworonoga) mają na sobie peleryny supermenów. Symbolika sceny sugeruje jej karnawałowe odczytanie: również dzieci powinny mieć władzę nad światem, bo to one będą w nim w przyszłości żyć.

Ów otoczony bordiurą z kwiatów i liści orszak wieńczący opowieść o Grecie Thunberg stanowi szczęśliwe zakończenie, dające do zrozumienia, że to zielony aktywizm, a nie negatywistyczna rezygnacja czy lęk klimatyczny jest najlepszym rozwiązaniem. Jest sugestywną, werbalno-wizualną afirmacją działań, które nie są uwarunkowane wiekiem czy pozycją, ale uosabiają słynne słowa Greta: „Du är aldrig för liten för att göra stor skillnad” (Nigdy nie jesteś za mały, aby wprowadzać duże zmiany). Ostatecznym zamknięciem książki jest rozkładówka z paratekstem w postaci biograficznej noty o życiu Greta, której treść pokrywa się z wydarzeniami z książki.

Aktywizm w książce fantastycznej

Książka *Greta och jättarna. Inspirerad av Greta Thunbergs kamp för klimatet* została wydana w Szwecji w przekładzie Marie Helleday Ekwurtzel w roku 2020, a jej oryginał *Greta and the Giants. Inspired by Greta Thunberg's Stand to Save the World*⁷ zadebiutował na rynku amerykańskim rok wcześniej. Opowieść, dedykowaną dzieciom w wieku 3–6 lat, otwiera baśniowa formuła, wygłoszona znów przez narratora hetero-intradiegetycznego w czasie przeszłym „Była sobie raz dziewczynka, która mieszkała w sercu cudownego lasu” (Tucker, 2019). Tekst ten wkomponowany jest w sielankową ilustrację ukazującą małą stylizowaną na postaci z mangi dziewczynkę z brązowymi warkoczami i w żółtej, przeciwdeszczowej kurtce. Stoi otoczona przez majestatyczne, górujące nad nią zwierzęta. Ma wielkie oczy i pełną ekspresji twarz.

Już na drugiej rozkładówce czytamy, że pewnego dnia przyszły do niej zaniepokojone zwierzęta i poprosiły o pomoc, ponieważ „olbrzymy” niszczą las, pozbawiając ich domu. Hybrydalny świat przedstawiony, wykreowany na bazie ludzi i personifikowanych zwierząt wydaje się tu zamierzonym działaniem, z którego chętnie korzystają autorzy. Zwraca na to uwagę Reinhard Hennig (2021), który badając obraz zmian klimatycznych w skandynawskiej literaturze obrazkowej, zastanawia się na tym, jak nierzadko trudne i potencjalnie generujące lęk klimatyczny problemy prezentowane są dzieciom tak, aby ucząc aktywistycznych postaw, uniknąć generowania lęku przed nieuchronnym kresem planety. Pierwszym rozwiązaniem, które badacz omawia, jest właśnie osadzanie zwierząt w roli głównych bohaterów (Hennig, 2021, s. 53).

Jak dowiadujemy się na pierwszych stronach książki, olbrzymy zawsze istniały, ale teraz stały się znacznie groźniejsze. Tę werbalną informację dopowiada ilustracja ukazująca potężną postać męską na pierwszym planie i żeńską na drugim. Są nienaturalnie wielcy, mają bardzo małe głowy i galopują przez las, który sięga im do kolan. Nie wyglądają tu jednak tak diabolicznie jak na okładce, na której wychylają się zza drzew niczym dwa czarne, potężne trolle z małymi, świecącymi na żółto złowrogimi oczami.

Dalsze rozkładówki dostarczają werbalnej informacji o destrukcyjnej działalności gigantów, którzy wycinają lasy, budują domy, miasta i fabryki, zapominając w swej chciwości o cudownej florze, ptakach, motylach i innych zwierzętach... Tym zawartym w tekście wiadomościom towarzyszą ilustracje, na których zieleń lasu stopniowo zastępuje industrialna szarość i czerń zięjącego z kominów dymu. Okazuje się, że nikt nie ma odwagi powstrzymać olbrzymów, ponieważ wszyscy się ich boją i... dopiero Greta wpada na pewien pomysł. Staje pośrodku lasu i czeka na nich z wielkim znakiem „STOP!”. Wkrótce dołączają do niej zarówno dzieci, jak i zwierzęta,

⁷ Analizę przeprowadzam na podstawie amerykańskiego wydania książki. *Greta och jättarna* została wysprzedana na rynku szwedzkim i w chwili pisania artykułu była niedostępna. Ze względu na długość tytułu dalej przytaczam jego pierwszą część.

dzierżący w dłoniach i łapkach transparenty, które „krzyczą” w ich imieniu: „Kto nam pomoże?!”, „Ratujcie nasz las!”, „My tu mieszkamy!”. Tłum narasta, aż dochodzi do konfrontacji strajkujących z gigantami i do możliwego tylko w baśni przeobrażenia ich postawy. Na przełomowej ilustracji widzimy na pierwszym planie kolorowy tłum dzieci, zwierząt i transparentów, a na drugim – niewielką, skuloną trójkę siedzących na ziemi, zawstydzonych już-nie-olbrzymów, oddanych w tonacji fioletowo-brunatnej. Ilustratorka operuje perspektywą oraz paletą barw, wyrażając symboliczne treści zarówno dotyczące przebiegu wydarzeń, jak i wartościujące ich uczestników. Giganci wydają się zawstydzeni, skonfundowani, nie wiedzą, co zrobić – czują się okropnie i obiecują poprawę.

Tę idylliczną opowieść z życzeniowym happy endem wieńczy rozkładówka, w której znów wielkie postaci olbrzymów w kolorowych ubraniach i w końcu o ludzkich twarzach siedzą na leśnej polanie wraz z dziećmi i zwierzętami. Kobieta robi na drutach jedną skarpetkę, mężczyzna przymierza drugą, a dystopijne drapacze chmur w tle porasta zielenią. Scenie przygląda się siedząca na wzgórzu Greta, za której plecami siedzi potężny wilk⁸ – ten sam, który na początku opowieści zwrócił się do niej o pomoc.

Porównanie i wnioski

Przy pierwszym kontakcie obie ikonotekstowe opowieści o Grecie znacznie się od siebie różnią. Werbalna narracja w książce *Greta Thunberg* jest bliska faktom, a dydaktyczny ton, który propaguje działania zaradcze w świetle trzeciej fali ekokrytyki, wybrzmiewa w niej wyraźniej. Świadczy o tym już pierwsza strona, na której czytamy, jak Greta uczy się od rodziców gasić światła i nie wyrzucać żywności, a potem rozkładówka, na której dziewczynka uczy rodziców, aby zrezygnowali z latania samolotem. Tego typu wskazówki reprezentują – jak pisał Weinreich – eksplicytny wariant dydaktyki.

Narracja wizualna współgra ze słowami i w przeważającej mierze trwa przy konwencji realistycznej. Twarz Greta jest poważna, niemal pozbawiona mimiki i zdaje się kopiowana na większości ilustracji, co można odczytać jako nawiązanie do zespołu Aspergera oraz do jej autentycznych wizerunków, na których zwykle się nie uśmiecha i jest skupiona. Maria Nikolajewa, omawiając wkład krytyki kognitywnej w rozwój badań nad książką obrazkową, przekonuje, że zarówno wyraz twarzy bohatera, jak i postawa jego ciała są sposobami ekspresji uczuć o wiele mocniejszymi niż opis werbalny, ponieważ natychmiast wysyłają silny sygnał do mózgu (Nikolajewa, 2018, s. 114).

Greta w książce *Greta and the Giants* jest zwizualizowana w odmienny sposób – jako zdecydowana, pełna energii i na początku historii uśmiechnięta. Postawa jej ciała

⁸ Odczuwalny jest tu rys interwizualności – scena przywołuje analogiczne ujęcie z filmu *Król Lew*.

jest na obrazkach ucieleśnieniem dynamiki, która zdaje się współgrać z jej aktywizmem. Narracja, tak werbalna jak i wizualna, czerpie z fantastyki i autentyczny strajk klimatyczny roku 2018 osadzony zostaje w świecie baśni. Inne elementy z biografii dziewczynki są usunięte, nie ma w niej mowy ani o jej rodzinie, ani o problemach ze zdrowiem. Konstrukcja tego fantastycznego utworu opiera się głównie na metaforach oraz na grze wyobraźni. Zarówno figura lasu, jak i zagrażający wróg – olbrzymy-giganci – odgrywają w nim podwójną rolę. Odbierany dzieciom i zwierzętom las można odczytać na poziomie metaforycznym jako planetę, ale równoległe uzasadniona jest jego dosłowna interpretacja jako przestrzeni bezwzględnie dewastowanej w celu zdobywania drewna i pozyskiwania nowych terenów. Olbrzymi to dorośli, z natury więksi od dzieci i decydujący o ich losach oraz o losach „ich lasu”, a ta relacja władzy zostaje podkreślona na obrazkach poprzez hiperboliczną grę perspektyw. Jednocześnie ci sami giganci mogą być zinterpretowani jako metafora gigantów przemysłowych dokonujących destrukcji środowiska w duchu bezmyślnej eskalacji konsumpcji, afirmacji rozwoju i pragnienia pomnażania zysków. Aspekt dydaktyczny aktywizujący małego czytelnika w myśl trzeciej fali ekokrytyki wybrzmi w tej książce bardziej implicytnie niż w *Grecie Thunberg*, co jednak nie oznacza, że wpływ lektury na małego czytelnika będzie tu mniejszy.

Jednocześnie obie książki łączy wiele podobieństw, na przykład wspólne przesłanie – aktywizowanie młodych ludzi do proekologicznych działań oraz przekonywanie ich, że pomimo wieku mają się włączać do debat społecznych, ponieważ ich głos się liczy. Oba utwory wieńczą też, choć różne w treści i formie, szczęśliwe zakończenia. W realistycznej *Grecie Thunberg* polega ono na przekonaniu, że bohaterka nie jest sama w walce z ociepleniem klimatu i dorosłymi decydentami, jednak konsekwentnie zatroskany wyraz twarzy bohaterki i nakreślona powaga sytuacji klimatycznej na Ziemi sprawiają, że książka ma nieco poważniejszy, w kontekście potencjalnego lęku klimatycznego, wydźwięk. Zakończenie *Greta and the Giants* przybiera bajkową formę: dorośli zrozumieli swe błędy, zmienili się, a środowisko naturalne zaczęło się regenerować. Można oczywiście potraktować je jako życzeniowe czy naiwne, ale na pewno sprawnie wpisuje się ono w pozytywny ton całego utworu i celnie współgra z postulatem przeciwstawiania się lękowi klimatycznemu.

Oba utwory kończą posłowia, które rozpoczynają się opisem pogarszającej się kondycji planety w wyniku globalnego ocieplenia. Dalej w obu narracjach pojawia się Greta jako dziewczynka, która nie chce tego stanu rzeczy zaakceptować i organizuje strajk, do którego dołączają inne dzieci, najpierw w Szwecji, potem na świecie. Sprawa to, że rządzący chcą się z nią spotykać i jej wysłuchać. Dalej jednak parateksty zaczynają się różnić. W informacyjnej *Grecie Thunberg* mowa o tym, że bohaterka inspirowa miliony na całym świecie i że ma syndrom Aspergera, który stał się jej supermocą. Milczy o tym *Greta and the Giants*, w której zaakcentowana jest pozytywna

charakterystyka protagonistki oraz jej aktywizm. Jak widać, w obu książkach dochodzi do ciekawych, w świetle wyznaczników genologicznych, przetasowań. W książce fikcyjnej, utrzymanej w konwencji baśni, napotykamy posłowie o silnie dydaktycznej wymowie, które wyjaśnia, że to, co dziecko właśnie przeczytało, było szczęśliwym zakończeniem, ale w prawdziwym świecie Greta wciąż walczy z „olbrzymami”. Co ciekawe, dane te wciąż zobrazowane są twarzą książkowej Greta, a nie jak w *Grecie Thunberg* jest autentycznymi fotografiami.

Wnioski wynikające z analizy tych dwóch książek współbrzmia z obserwacjami auterek rozdziałów *Routledge Companion to Picturebooks*. Helma van Lierop-Debrauwer pisząc o wieloaspektowej hybrydyzacji współczesnych książek obrazkowych, zwraca uwagę na ich mieszkanki gatunkowe. Za szczególnie ciekawe uważa książki obrazkowe autobiograficzne oraz biograficzne, ponieważ charakteryzuje je zespalanie elementów faktów i fikcji, interanimacja obrazów i słów oraz integrowanie ze sztuką (Lierop-Debrauwer, 2018, s. 83). Również Nikola von Merveldt, omawiając obrazkowe książki informacyjne, odnotowuje trend ku ich hybrydyzacji: integrują fantasy, literaturę faktu, a nawet metafikcję (Merveldt, 2018, s. 235). Jak widać, autorki obu omówionych tu książek postanowiły stworzyć – w duchu współczesnej hybrydyzacji – ikonotekstowe opowieści, które nieco zbaczą z utartych, gatunkowych ścieżek, aby w bardziej lub mniej dydaktycznym tonie uczyć dzieci zielonego aktywizmu. Oba tytuły są ciekawą, uzupełniającą się ofertą na szwedzkim rynku, umożliwiającą wychowawcom i rodzicom wybór lektury dostosowanej do gustu młodego czytelnika.

Bibliografia

- Camerini, V. (2019). *Gretas historia. Ingen är för liten för att göra något stort* (M. Zetterström, tłum.). Lind Co.
- Czaplejewicz, E. (1990). *Pragmatyka, dialog, historia. Problemy współczesnej teorii literatury*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Dörmstedt, T. (2020). *Fakta om Greta Thunberg*. Nypon förlag.
- Goga, N. i Eskebæk, M. (red.). (2021). *På tværs af Norden 2. Økokritiske strømninger i nordisk børne- og ungdomslitteratur*. Nordisk Ministerråd. <http://dx.doi.org/10.6027/nord2021-009>
- Hickman, C., Marks, E., Pihkala, P., Clayton, S., Lewandowski, R.E., Mayall, E.E., Wray, B., Mellor, C. i van Susteren, L. (2021). Young people's voices on climate anxiety, government betrayal and moral injury: A global phenomenon. *The Lancet Planetary Health*, 5, s. e863-e873. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(21\)00278-3](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(21)00278-3)
- Hennig, R. (2021). Fra frykt til fremtidstro: Klimaendringer i nordiske bildebøker. W: N. Goga i M. Eskebæk, *På tværs af Norden. Økokritiske strømninger i nordisk børne- og ungdomslitteratur* (s. 52–58). Nordic Council of Ministers. <http://dx.doi.org/10.6027/nord2021-009>

- Höglund, B. (2019). *Sveriges historia. Från stenåra till smartphone*. Ordalaget Bokförlag.
- Lierop-Debrauwer, H. (2018). Hybridity in picturebooks. W: B. Kümmerling-Meibauer (red.), *The Routledge companion to picturebooks* (s. 81–90). Routledge.
- Merveldt von, N. (2018). *Informational picturebooks*. W: B. Kümmerling-Meibauer (red.), *The Routledge companion to picturebooks* (s. 231–245). Routledge.
- Nikolajeva, M. (2018). Emotions in picturebooks. W: B. Kümmerling-Meibauer (red.), *The Routledge companion to picturebooks* (s. 110–118). Routledge.
- Nikolajeva, M. i Scott, C. (2006). *How picturebooks work*. Routledge.
- Östnäs, E., Geijer, H., Jonsson, M., Söderlund, M., Edelfeldt, I., Johansson, K., Hylander, F., Wiman, B., Thunberg, G., Kornfeldt, T., Wollin, M., Nylén, K., Andersson, K., Yazdi, A., Olofsson, I. i Young, T. (2012). *Vad håller ni på med? En antologi om klimatet*. En bok för alla.
- Sánchez Vegara, M. (2020). *Små människor, stora drömmar. Greta Thunberg* (I.A. Weckmann, ilustr.; E. Formgren i S Sundström, tłum.). Bookmark Förlag.
- SBI. (2019). *Bokprovning 2019*. <https://www.barnboksinstitutet.se/wp-content/uploads/2019/03/Dokumentation-2019.pdf>
- SBI. (2020). *Bokprovning 2020*. <https://www.barnboksinstitutet.se/wp-content/uploads/2020/04/Dokumentation-2020.pdf>
- SBI. (2021). *Bokprovning 2021*. <https://www.barnboksinstitutet.se/wp-content/uploads/2021/04/Dokumentation-2021.pdf>
- Tabaszewska, J. (2018). Ekokrytyczna (samo)świadomość, *Teksty Drugie*, 2, 7–16. <https://doi.org/10.18318/td.2018.2.1>
- Tucker, Z. (2019). *Greta and the giants: inspired by Greta Thunberg's stand to save the world* (Z. Persico, ilustr.). Frances Lincoln Children's Books.
- Tucker, Z. (2020). *Greta och jättarna. Inspirerad av Greta Thunbergs kamp för klimatet* (Z. Persico, ilustr.; M. Helleday Ekwurtzel, tłum.). Ordalaget Bokförlag.
- Weinreich, T. (2000). *Children's literature: Art or pedagogy*. Roskilde University Press.